

նին խոնաւութեանն ու չորութեանը համեմատ քանի մը օր աւելի ծլիլ կ'ուշանայ : Երբոր ցօղունը իրեք չորս բթաչափ կը բարձրանայ, պէտք է մէկ ոտնաչափ իրարմէ հեռու եղած ցօղուններուն մէջտեղի տկար ցօղունները խլել, որպէս զի մէկալնոնք ալ չը խղղուին, ու աւելի սնունդ գտնեն : Ընկէ վերջը պէտք է աղէկ մը մնրացորեններուն չորս դին հերկել, որպէս զի գէշ խոտերը ջարդուին : Երբոր մէկ ոտնաչափ կ'ըլլայ ցօղունը՝ նորէն երկրորդ անգամ պէտք է գետինը հերկել, ու հողը ցօղուններուն արմատին չորս դին աղէկ մը դիզել : Երկու անգամէն զատ՝ երբոր ցօղունը իր բնական բարձրութեանը կը հասնի, երրորդ անգամ մըն ալ հերկելու է հողը :

Երբոր բոյսին տերեւները կը չորնան ու կը դեղնանան, կամ թէ հասկին վրայի մաշկը կը պատուի, ըսել է թէ մնրացորենը հասած է . նաեւ հատիկներուն պայծառ գոյնն ու կարծրութիւնը հասունալուննշան է : Սորացորենը քաղելէն ետեւ՝ հասկերը ծածկի տակ և որչափ կարելի է չոր տեղ դնելու է : Հատիկ ըրած պահելու համար՝ հասկին վրայէն ձեռքով մէկիկ մէկիկ փրցընելու է . բայց որովհետեւ աս գործողութիւնը շատ երկայն կը բռնէ ու դժուար ալ է, տեսակ մը գործիք հնարուած է՝ որով խիստ կը դիւրանայ բանը :

Սորացորենին ամէն մէկ հասկը եօթը ութը հարիւր հատիկ կրնայ ունենալ, և ամէն մէկ ցօղունը կրնայ իրեք հասկ բերել . որով մնրացորենի հատիկ մը թէ որ տնկես, միջակ համրանքով՝ երկու հազար չորս հարիւր հատիկ կը բերէ :

Սորացորենին տեսակները շատ են, ու տարբեր տարբեր յատկութիւններ ունին իրենց գոյնին ու մեծութեանը կողմանէ : Ըմենէն ազնիւը ճերմակ մնրացորեն ըսուածն է . ասոր հասկը ամենէն երկայն ու հաստ է, և հատիկները լայն ու տափակ . ասիկայ

տասնըհինգ օր աւելի շուտ կը հասնի մէկալ տեսակներէն :

Որովհետեւ մնրացորենը նաեւ շատ անձրեւոտ տարիներու մէջ ալ առաջ կուգայ (որ ընդհակառակն ցորենը ասանկ տարին քիչ կ'ըլլայ), թէ որ ասոր մշակութիւնը մէկ երկրի մէջ ծաղկի, հոն ոչ միայն հացի պակասութիւն ու սով չըլլար, հապա նաեւ աղքատ ժողովուրդը դիւրաւ կրնայ իր ապրուստը ճարել ամէն ատեն :

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԳԻՒՏԻՑ

Դ .

Երբոր ասանկ երեք ասանկերոյ դարերը :

Ըն ատեն որ Եւրոպա կամաց կամաց առաջ կ'երթար քաղաքականութեան մէջ, յանկարծ կարգէ դուրս դիպուածով մը վաճառականութիւնը ծաղկեցաւ, ու ճարտարութեան և արհեստներուն յառաջադիմութեւնը մեծ դուռ բացուեցաւ :

Եւ բանիս սկզբնական պատճառն եղան խաչակիրները, որ քրիստոնեայ ազգերէ ժողովուած՝ քանի մը անգամ յարձակեցան արեւելք՝ Վրիստոսի ժեառն մերոյ գերեզմանը ազատելու ու անհաւատները ջնջելու համար . իրենց մէկ դիտաւորութիւնն ալ արհեստներու՝ գրականութեան և ուսմունքներու համար նոր նոր գիւտեր գտնել էր :

Եւ քաղաքները անով քանի գնաց շատցաւ, անոր հետ մէկտեղ նաեւ առհասարակ մարդկանց բարքը կակըղցաւ . և ասոնց պատճառը ճարտարութեան ու վաճառականութեան ծաղկիլն էր : Եւրոպացիք Եսիային մէջ շատ տեղեր ունեցան, ասոնց մէջ ալ ինչպէս որ ըսինք՝ Խալաքիք ամենէն աւելի . ուստի Վենետիկ ու Ղենովա քաղաքները բոլոր աշխարհքիս վաճառականութեան կեդրոնը եղան :

Վաղղիացիք ու Վերմանացիք տեւ նելով ան նոր նոր գիւտերը . իրենց փափագն ալ արթնցաւ , իրենց մէջ ալ արհեստներու ախորժակը ու հանգըստութեան սէրը տարածուելով , օտարականները իրենց քովը կանչեցին , ու անոնցմէ նոր նոր խելքեր սորվեցան : Այնչափ անհամար պանդուխտներուն մէջ ոմանք ուրիշներէն աւելի ուսումնական կամ հետաքրքիր ըլլալով , վարպետ մեքենաներ հնարեցին . ասոնց մէջ մասնաւոր երախտագիտութեան արժանի է ան մարդն որ հողմաղացքը՝ այսինքն հովի աղւորիքը՝ հնարեց . ափսոս որ անունը յայտնի չէ :

Շաքարի եղէգը Մաքիայի , Վուպիայի ու Լագիպոսի մէջ կը մշակուէր՝ քանի որ դեռ Սիկիլիայի մէջ ծանօթ չէր . անկէ շատ ատեն վերջը անցաւ Փորթոկալ , անկէջ ալ շուտ մը բոլոր աշխարհք տարածուեցաւ :

Թէպէտ և խաչակիրներէն երկու հարիւր տարի առաջ սկսած էր կանեփէ կտաւ շինելը , բայց ժ. Բ. , ժ. Գ. ու ժ. Դ. դարերուն մէջ աւելի տարածուեցաւ :

Վոյնպէս նաև հայլին խաչակիրներէն առաջ գտնուած էր . վասն զի աստուածաշին մէջ կը կարդանք որ Հրեայք անապատին մէջ հայլի կը գործածէին , և թէ Սոլսէս ալ ապակի գործածեց՝ լուացման համար պղնձէ կոնքը շինելու ատեն . բայց բուն հայլին , որ է անագած ապակի , երեքտասաներորդ դարուն մէջ գրտնուած կ'երևնայ : Անետկեցիք երկար ատեն աս գիւտին գաղտնիքը իրենց մէջ պահած էին , բայց ետքը ու

րիշները աս բանիս ետեւէ եղան ու ան պատիւը առին անոնցմէ : Այնչափ հաճոյ բան եղաւ աս գիւտը կանանց՝ որ երկար ատեն իրենց գօտիէն մէյմէկ պզտիկ հայլի կը կախէին , ինչպէս որ հիմա ժամացոյցը կը կախեն ոմանք :

Ան դարուն մէջի օգտակար ու հարկաւոր գիւտերէն մէկն ալ է ձէթ հանելը Լարոպայի մէջ , թէպէտ Միա անյիշատակ ժամանակէ՝ ի վեր կար : Այ գիւտը յայտնուելուն պէս , մէկէն ձիթենիի փայտը արհեստներու ու տնական բաներու մէջ սկսաւ գործածուիլ : Ձէթին մոխրը թէպէտ փասակար է , բայց մէկ քանի փոխադրական հիւանդութիւններու ալ դեղ է . աս բանս աւելի Անգղիացիք կը հաստատեն . վասն զի քանի որ Լոնտոնայի մէջ ընդհանուր եղաւ ձէթին գործածութիւնը , ջերմն ալ սկսաւ դադրիլ կ'ըսեն , որ առաջ խիստ շատ կը պատահէր :

Կամուրջ շինելը երկօտասաներորդ դարուն գիւտը չէ . վասն զի բոլոր Միսիայի ազգերէն զատ Հռովմայեցիք ալ խիստ փառաւոր կամուրջներ շինած են : Բայց բարբարոսներուն յարձակմունքէն ինչուան Յոյր ըսուած Լուդովիկոսին ատենը՝ Վաղղիոյ մէջ անանկ կամուրջ մը չկար որ յիշելու արժանի ըլլայ . ուստի ժ. Բ. դարուն մէջ շինուեցան Վաղղիայի հին փառաւոր կամուրջները . իսկ անոնցմէ առաջ եղածները կործանեցան բարբարոսներէն , ու նաւակներով կ'անցնէին գետերուն վրայէն : Ժ. Դ. դարէն առաջ Փարիզու կամուրջները բոլոր փայտէ էին , որ շատ անգամ հեղեղներէ կը կործանէին . առջի քարէ կամուրջը շինուեցաւ հոն 1412ին :

Շատը կարծեն թէ Լարոպայի շտակ ճամբաները միշտ կային . բայց թէ որ սկիզբը փնտրուենք , կը տեսնենք որ շատ նոր են :

Շատ քաղաքներ Վրիստոսէ առաջ սալայատակ ճամբաներ ունէին , թէպէտ և այնպիսի ճամբաներ չկան անոնց մէջ որ հիմա բոլոր Լարոպայի

1 Եւէ + Եւիւ + Եւի :

2 Երկար ատեն ու շաքար գործածելէն ետքը , անիկայ զտելու կերպը գտան : Շատ ատեն չկայ որ այլեայլ քաղաքական դիպուածներէ ստիպուելով՝ Վաղղիացիք սկսան ճակնդեղէ , խաղողէ , շաքարակէ , տիլիայէ (սիւլաւ) , օսլայէ (Եւլա) և ուրիշ շատ տեսակ նիւթերէ ալ շաքար հանել . իսկ առուտորի մէջ միայն ճակնդեղի շաքարը ծանօթ է , որ ազնուութեան կողմանէ կը հաւասարի Ամերիկայէն եկած շաքարին :

զարդն են . միայն Հռոմ քաղաքին ճամբաները ժ. դարէն առաջ ալ միշտ գեղեցիկ էին :

Սովորաբար կը կարծուի թէ հիմակուան քաղաքներուն մէջ ամենէն առաջ սալայատակ շինուած քաղաքը Փարիզն է . բայց ստոյգ է թէ Սպանիայի Վորտովա քաղաքը 850^{էն} սալայատակ եղած էր , իսկ Փարիզ քաղաքին համար կը պատմեն թէ Փիլիպպոս () գոստոս թագաւորին աւտենը սալայատակ եղաւ անբաւ ծախքով , 1184^{էն} . և հին լուտետիա՝ ան նունը՝ ան ատեն փոխուեցաւ , ու Փարիզ ըսուեցաւ :

Վաղղիայի գլխաւոր քաղաքներուն շուտ մը հետեւեցան ուրիշ քաղաքներ ալ . 100 տարի ետքը Փիլիպպոս Յանգուզն ըսուածը 1282^{էն} հրաման հանեց որ ամէն տնուոր իրեն տանը դիմացը աւէ մաքրէ իր ծախքով . բայց աս հրամանը շատ առաջ չգնաց , ու նորէն սկսան ճամբաները աղտաղութեամբ լեցուիլ : Ուստի 1609^{էն} որոշուեցաւ որ ճամբաները մաքրելը հասարակաց ծախքով ըլլայ , և քաղաքական տեսչութիւնը մասնաւոր փոյթ ունենայ աս բանիս վրայ . անոր համար գինիին վրայ տուրք մը դրուեցաւ :

Եգգի մը քաղաքականութեան աստիճանը կրնայ չափուիլ քաղաքներու ու գեղերու ճամբաներուն վիճակէն : () Ե որ քաղքի մը ճամբաները սալայատակ չեն , կը նշանակէ թէ ան քաղքին բնակիչները բարբարոս կամ խեղճ մարդիկ են :

1 Վասն զի lutum (ուսկից ելածէ Lutetia) լատիներէն քիւ՛ կը նշանակէ . և ասանկ կոչեր էին քաղքին անունը՝ տղմով լեցուն ըլլալուն համար :

ՕԳՏԱԿԱՐ ԳԻՒՏԵՐ

Բաղադրեալ բծերը հանելու դեղեր :

ԲԱՂԱԴՐԵԱԼ Կ'ըսուին բծերը՝ երբ որ քանի մը տեսակ նիւթ է առաջ եկած են :

Վառքի լիսեռներուն եղէն առաջ եկած բծերը , որ բաղադրած են ճարպով ու երկրթի սև ժանդով , ուրիշ կերպով չեն մաքրուիր՝ բայց եթէ վերին նիւթերովը որ ճարպ հանելու համար ըսինք , ինչպէս են սապոն , հող , եզան լեղի , գինիի տորտ ու շաքարի թթուութեամբ . բայց աս բծերը հանելու ատեն՝ առաջ ճարպը հանելու է , ետքը երկրթի ժանդը :

() Երբ բծերը հանելու համար՝ տաք ջրով լուա , ու սապոնով աճրուէ , յետոյ փոշի դարձած գինիի տորտ գործածէ՝ վերին ըսածնուս պէս :

() Երբ բիծը երբոր նոր է՝ նախ մաքուր ջրով լուա , յետոյ սապոնոտ ջրով : Վիտրոնի ջուրը երկաթային մասունքը դիւրաւ կը ջնջէ . բայց երբոր բիծը կը հիննայ , երկաթային մասունքը ոչ միայն կտաւին ներսերը թափանցած կ'ըլլան , հապա նաև ժանդ ալ կը կապեն . ուստի միայն շաքարի թթուութեամբ կրնայ զանիկայ լուծել : Վիտրոն ալ խիստ դիւրաւ կը ջնջէ թանաքի բծերը , բայց գունաւոր կտաւներու վրայ պէտք չէ գործածել . վասն զի շուտով կ'ապականէ՝ երբոր բուսական ներկ ըլլայ :

() Նուրի ու վառարանէ՝ կաթած ջրին բիծը հանելու համար՝ նախ սապոնի ջրով լուա , յետոյ բւեկինի ոգիքով աճրուէ . ասով ալ չելլէ նէ՝ շաքարի թթուութեամբ գործածէ :

Խոստի բծերը հանելու համար 30 կամ 40 աստիճանի տաք սապոն ջրով լուա . յետոյ ծծումբը պրէ , ու անոր ծուխին բռնէ բժաւոր տեղերը :